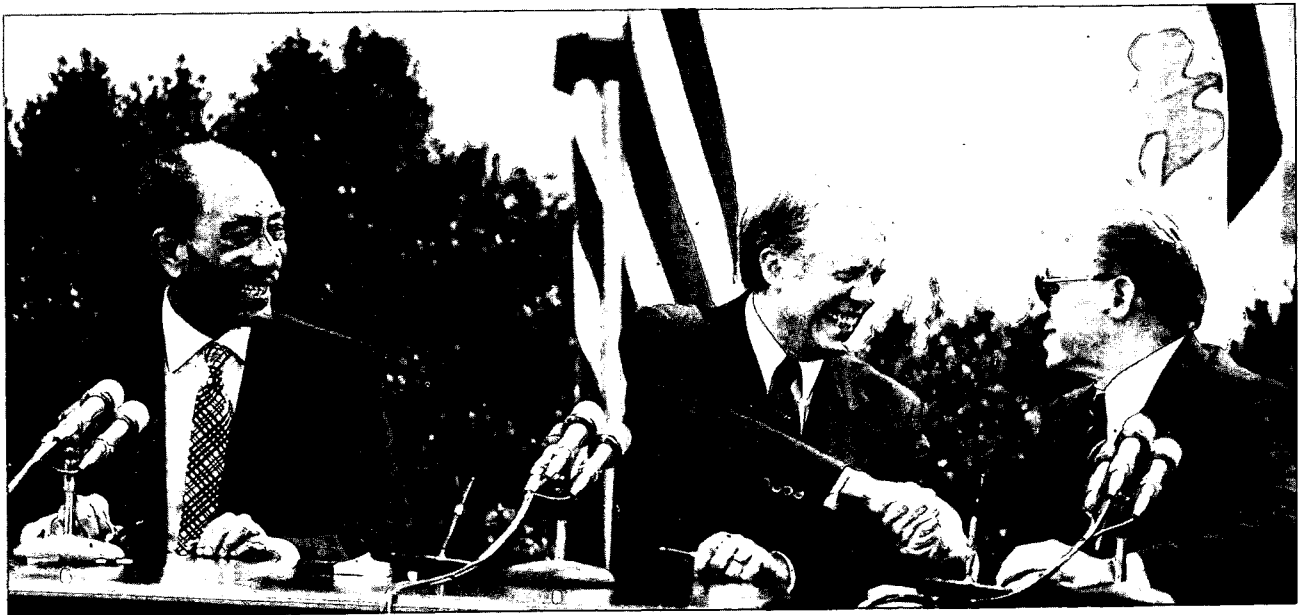

האסטרטגיה במזרח התיכון לאחר חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים

אלוף יוסי פלד*

הסכם השלום נגס במידה ניכרת בהשפעה הסובייטית במזה"ת. ההסכם הושג ללא מעורבות ברה"מ ובניגוד מוחלט לאינטרסים שלה. המעורבות הסובייטית במצרים צומצמה, והרוסים נאלצו להסתפק בהשפעה באזור השוליים של המזה"ת: בדרום חצי-האי ערב, ובמיוחד באפריקה (במסגרת זו הוקמו מצבורי נשק בלוב). לעומתה, ארה"ב הרחיבה מאוד את השפעתה הכלכלית והצבאית באזור, וכיום היא בעלת-בריתן של שתי המדינות החתומות על הסכם השלום. החתימה על הסכם השלום אינה אלא צעד ראשון בתהליך ממושך. מטרת הדברים הבאים היא אפוא לנתח את המצב ששרר במזה"ת לפני השגת הסכם השלום, ולעיון בהשפעות האסטרטגיות שנועדו להסכם על מצרים וישראל, על ארצות ערב האחרות הקשורות לסכסוך במזה"ת, ועל שתי מעצמות העל.

המעצמות על הרחבת השפעתן במזה"ת כמו גם אי-היציבות המאפי' יונת את המשטרים של מדינות המזה"ת עצמן השפיעו על העדר היציבות באזור. לכך נוספו גם המלחמות השונות שהתחוללו בשנים 1948; 1956; 1967; ו-1973 וכן עימותים מוגבלים נוספים. עם החתימה על הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979, חלו תהפוכות ושינויים במאזן הכוחות הכללי במזה"ת ובמאזן הכוחות שבין מעצמות-העל. לאור החשיבות הנודעת לאחרות הערבית המלאה כתנאי מוקדם לפרוץ מלחמה, הרי עם צאתה של מצרים ממעגל המדינות העוינות את ישראל במוצהר, קטנו הסיכויים להתלקחות מלחמה בין ישראל לבין שאר מדינות ערב ביזמה ערבית, (ההתגוששות עם סוריה ב-1982 הייתה תוצאה של המהלך הישראלי בלבנון). ובאשר לעמדת המעצמות, הרי

הסכסוך במזה"ת הנו ארוך ומתמשך, וראשיתו אינה בהחלטת האו"ם שהתקבלה ב-1947, אלא שנים רבות קודם לכן — בשלהי המאה ה-19, עם תחילת העלייה היהודית לארץ-ישראל.

ככל שנקף הזמן החרף הסכסוך, והמזה"ת הפך לאזור בעל אינטרסים לא רק עבור שתי התנועות הלאומיות המעורבות ישירות בסכסוך אלא גם עבור המעצמות הגדולות. המזרח התיכון לא הוגדר בהסכם, שנחתם ביאלטה לאחר מלחמת העולם השנייה, כאזור השפעה של מעצמה כלשהי; אולם, תעלת סואץ, נסיכויות הנפט וגורמים נוספים עוררו את רצון המעצמות הגדולות להשיג בו השפעה, והפכו אותו עד מהרה לזירת מאבק ביניהן. מאבק

* ראש מה"ד.

המאמר נכתב בשנת 1981 כעבודה במכללה המלכותית הצבאית בלונדון, ועורכן במלאת חמש שנים להסכם השלום הישראלי-מצרי.

יחסי ישראל-ערב ומעצמות העל לפני חתימת הסכם השלום

הגבולות בין ישראל לבין שכנותיה הותוו ב-1949, במסגרת הסכמי שביתת-הנשק, שנחתמו בתום מלחמת הקוממיות. למרות הסכמים אלה, סירבו מדינות ערב להכיר בישראל, ובמשך כל השנים הפגינו כלפיה עמדה עוינת בלתי ניתנת לפשרה. עמדת המעצמות כלפי מדינות המזרח התיכון יציבה פחות. עד 1945 היה האזור נתון להשפעה מערבית, בריטית בעיקרה, ואז תפסו ברה"מ וארה"ב את מקומה של בריטניה, כמעצמות משפיעות במזרח.

ברה"מ תמכה בהקמת מדינת ישראל, אך אחר כך הפנתה לה עורף, והסבה את מלוא תמיכתה לארצות ערב. מאז 1954 הפעילה ברה"מ במצרים השפעה מאסיבית שהתקיימה בה במשך שנים ארוכות. גם סוריה, עיראק ולוב הפכו נתונים להשפעה רוסית, ואפילו המלך חוסיין איים בפנייה לעבר הגוש המזרחי. ב-1970 הגיעה ההשפעה של ברה"מ במזרח לשיאה, וכללה נוכחות צבאית במצרים וכן יחסים קרובים עם סוריה, עיראק, דרום תימן, סומליה ואלג'יריה. ארה"ב פיתחה באותה עת את יחסיה העיקריים עם ישראל (לקראת אמצע שנות ה-60 החלה לצייד אותה בכמויות גדולות של נשק מתוצרתה), עם תורכיה, עם איראן, עם ירדן ועם ערב הסעודית.

לקראת סוף שנות השבעים, חלו שינויים מרחיקי לכת בהשפעת המעצמות במזרח. ארה"ב תפסה את מקומה של ברה"מ כמעצמה המשפיעה על מצרים, אולם ביחסיה עם איראן ועם תורכיה התעוררו בעיות. גם השפעתה בערב הסעודית ובירדן רוסנה בגלל עמדתה כלפי ישראל. ברה"מ לעומתה גיבשה עוד יותר את אחיזתה בקרן אפריקה, והרחיבה את השפעתה בצפון אפריקה ובלוב.

מכל מקום, כיום עיקר האינטרסים האמריקניים במזרח הם להבטיח את זרימת הנפט למערב; להבטיח את קיומם של משטרים פר-מערביים; למנוע חדירה סובייטית; ולקיים עוצמה ימית בים התיכון ובאוקיינוס ההודי. ההשפעה האמריקנית באה כיום לידי ביטוי בערב הסעודית, בירדן, בלבנון, במצרים, בעומן, בסומליה ובסודן.

האינטרסים של ברה"מ באזור כיום הם: לגבש השפעה סובייטית באזורים הסמוכים לרוסיה; באיראן, בתורכיה, בעיראק, ובסוריה; ולכונן רצף של השפעה סובייטית, שיגיע עד המפרץ

הפרסי ושודות הנפט; לעודד תנועות ומשטרים אנטי-מערביים; ולקיים עוצמה ימית בים התיכון ובאוקיינוס ההודי. ברה"מ מקיימת נוכחות צבאית באפגניסטן ובאתיופיה, ויש לה השפעה ומאחזים בעיראק, בסוריה, בלוב ובדרום תימן. איראן, שהייתה בעבר בעלת ברית של ארה"ב, הפכה היום ליעד להפעלת ההשפעה הסובייטית.

שתי המעצמות מייחסות חשיבות אסטרטגית ראשונה במעלה להשפעה במפרץ הפרסי.

למלחמות הרבות שהתחוללו במזרח מאז 1948 נודעה השפעה כלכלית לא מבוטלת על המדינות באזור, ובמיוחד על ישראל. מדינת ישראל ניסתה לשמור על מאזן כוחות של 1:3 לעומת מדינות ערב המעורבות במישרין בסכסוך.

במרוצת השנים הלך נטל המלחמה והכביד על שני הצדדים.

בראשית שנות החמישים הגיעו הוצאות הביטחון של ישראל ושכנותיה ל-6% עד 11% מהתל"ג, ובשנות השמונים הגיע שיעור ההוצאה לביטחון לכדי 30% מהתל"ג הישראלי, בעוד שבארצות ערב הוא עומד על 16% בלבד. שיעור גבוה זה השפיע מאוד על ההתפתחות החברתית של המדינות המעורבות בסכסוך ובעיקר על ישראל, והן נאלצו להפנות משאבים רבים לביטחון, דבר שפגע בצמיחה הכלכלית.

הסכם השלום – התהליך והשפעותיו על המזרח התיכון

המניעים

יזמת השלום של מצרים הפתיעה את העולם. זו הייתה תפנית חדה בגישה הערבית המסורתית לבעיית הדו-קיום במזרח – והיא ציינה את סופו של תהליך ממושך.

לאחר מלחמת יום הכיפורים חשה מצרים, כי כבודה הלאומי וכבוד צבאה נגאלו. הנשיא סאדאת, בחששו מפני חדירה רוסית למצרים, ביקש לזרז את זרימת הסיוע האמריקני, שהחל לקבל אחרי 1973, ובמיוחד לאחר חתימת הסכם הביניים. הוא הגיע למסקנה, כי המטרות האסטרטגיות ארוכות הטווח של מצרים, כמו גם מטרותיה קצרות הטווח, יושגו מהר יותר בסיוע אמריקני, מאשר בהסתמכות במלחמה נוספת. הוא גם הבין, כי השלום הוא תהליך אסטרטגי וצבאי, שיאפשר למצרים להשיג יציבות, פנימית וחיצונית כאחת; יהדק את הקשרים בינה לבין ארה"ב ויפחית את תלותה במדינות

ערב האחרות. לכך התלו גם ההזדמנות להחזיר לידי מצרים את חצי האי סיני, בלי להסתכן במלחמה. האפשרות לפתור בעיות חברתיות וכלכליות פנימיות שהעיקו על מצרים, בעזרת סיוע אמריקני רחב-ממדים; ההזדמנות להפחית במידה ניכרת, אם כי לא כליל, את העלות של מירוץ החימוש ואת סיכויי המלחמה, שהחלו לחרוג מיכולתה של מצרים; וכן היכולת לטפל בחזיתות חוץ אחרות, שבהן נשקפה למצרים סכנה (כגון לוב ואפריקה).

המחיר ששילמה מצרים תמורת יזמת השלום שנקטה לא היה נמוך, ועיקרו היה התדרדרות ביחסיה עם רוב מדינות ערב. עם זאת, העריכה מצרים, כי היא תוכל להיעזר בארה"ב במשך מספר שנים, והנשיא סאדאת גם כונן יחסים דיפלומטיים עם ארה"ב ובכך חרג ממדיניותו של נאצר, שראה במעצמות רק אמצעי להשגת מטרות מדיניות.

ישראל נענתה מיד ליזמת השלום של הנשיא סאדאת ולהצעתו לבקר בירושלים. בהיותה מוקפת מדינות עוינות, שאפה ישראל מאז ומתמיד להשיג הסדר שלום עם שכנותיה, וראתה בהסדר כזה יעד לאומי ואסטרטגי ראשון במעלה. היא אף הייתה מוכנה לקבל את הגבולות שהציע האו"ם, על אף הסכנה שהייתה כרוכה בהם, אלא שעד 1977, לא הסכימה אף לא מדינה ערבית אחת לנהל שיחות עם ישראל. בחתימת הסכם השלום עם מצרים, ראתה ישראל צעד בדרך להגשמת שאיפתה לשלום.

עם זאת, יש להדגיש כי בחתימה על ההסכם ישראל נטלה על עצמה סיכון גבוה ביותר. היא החזירה למצרים את חצי האי סיני, ובכך ויתרה על עומק אסטרטגי בגבול הדרומי ועל יכולת התרעה מוקדמת מפני התקפה אפשרית מדרום; על שלושה שדות תעופה מודרניים ועל בסיסי צבא, על משאבי אנרגיה – שדות הנפט של אבו רודס ועלמה, שסיפקו חלק מצרכיה; הממשלה ניצבה בפני סערה ציבורית עקב החלטתה לפרק יישובים, כולל העיר ימית, ולמרות כל זאת לא הוקל הנטל הכלכלי המעיק על ישראל ולא הובטח לה עתיד ללא מלחמות.

תגובת העולם הערבי

תהליך השלום בין ישראל למצרים נפתח ללא השתתפותן של מדינות ערביות אחרות המעורבות בסכסוך, ובלי התייעצות עימן. רובן גם אינן מקבלות את ההסכם, שכן הוא אינו קובע שעל ישראל לסגת מכל השטחים, ואף אינו מביא

... ושומר מצרי מאבטח את הנפת הדגל מעל שגרירות ישראל במצרים

לקראת נורמליזציה: שגרירות מצרים בת"א ושגרירות ישראל בקהיר

הסכסוך, ובכך לא תרמו להתקדמות התהליך.

את ההתנגדות הבוטה ביותר להסכם השלום ביטא כמובן הגוש המזרחי, שכן כל האינטרסים האסטרטגיים והגלובליים של מדינות הגוש, ובראש וראשונה של ברה"מ, מנוגדים ישירות להסכם. מדינות אלה שללו אפוא את ההסכם מכל וכל מחשש שמא שלום-אמת במזה"ת יחליש את מעמדן שם.

ארה"ב וברה"מ

לאחר חתימת הסכם השלום החריפה התחרות על ההשפעה במזה"ת. ארה"ב, אשר איבדה את השפעתה על איראן (ויש חשש גם למעמדה בתורכיה על אף שהאחרונה חברה בנאט"ו), השקיעה רבות בתהליך זה. בפעילותה למען השגת הסכם השלום בין ישראל למצרים האמינה ארה"ב כי כאשר החזקה והג" דולה במדינות ערב — מצרים — חתמה על ההסכם, חל במזה"ת מפנה היסטורי. מפנה זה יאפשר לה לארה"ב להרחיב את השפעתה באזור, ולהעמיקה.

בעוד ארה"ב מבססת את השפעתה במזה"ת על תרומתה להשגת הסכם השלום, הרי ברה"מ רואה בהתנגדותה לו את יסוד השפעתה באזור. נכונותה לספק נשק למדינות הסירוב, ולמלא תפקיד בסכסוכים שוליים (כגון אפריקה), היא שיצרה את הבסיס לשיתוף הפעולה נגד הסכם השלום הישראלי-מצרי. חזירתה של ברה"מ לשולי האזור, פלישתה לאפג'י

עם האויב הציוני; להציע למצרים פתרון נות חלופיים, כגון שיתוף פעולה כלכלי שיהיה רווחי יותר משיתוף הפעולה עם ישראל, או שיתוף פעולה עם יצרנים מצריים, כדרך מועילה לטיפול בבעיות המגזר הפרטי במצרים; להטיל חרם על חברות ואנשים המשתפים פעולה עם ישראל; להפעיל טרור (כולל אש"ף) במצרים ונגד מוסדות ואישים מצריים ברחבי העולם; לחבל בהתקדמות הסכמי האר טונומיה, כדי לבדוד את מצרים עוד יותר בעולם הערבי (כך תובלט העובדה שזה הסכם נפרד); ליזום פעילויות מלחמתיות נגד ישראל, כדי לערער את מעמדה של מצרים בעולם הערבי, במיוחד אם תחליט מצרים שלא לסייע לשאר מדינות ערב, ואם יעלה בידן להציג את ישראל כתוקפי נית; ולבסוף — האפשרות המסוכנת ביותר והפחות סבירה — התקפה ישירה על מצרים. אולם, כל האפשרויות הללו יעמידו גם את מדינות הסירוב בסכנה כלשהי.

דעת הקהל העולמית

הציבור הרחב בעולם לא היה מוכן ליזמת סאדאת והופתע ממנה. אף-על-פי-כן נתקבל ההסכם במדינות המערב בקרי רות. תלותן של מדינות אירופה במשאבי האנרגיה שבשליטת מדינות הסירוב, גרמה להן שלא לאהוד את הסכם השלום, והן אף נטו לתאר את תהליך השלום, שהושג לאחר כשלושים שנות מלחמה, כתהליך שלא יסייע בפתרון

פתרון לבעיה הפלסטינית, כולל רמת הגולן והגדה המערבית. היזמה המצרית התפרשה אפוא בעולם הערבי כצעד עוין, כנטישת המאבק נגד מדינת ישראל, כזניחת הדרכים המקובלות למאבק למען העניין הפלסטיני וכמעילה בהתחייבויות הבין-ערביות של מצרים. חלק ממדינות ערב — סוריה ועיראק, אף הטילו על מצרים חרם מוחלט. ואחרות, כגון ערב הסעודית, שהיו להן בעבר יחסים קרובים עם מצרים מיתנו את יחסיהן עמה.

יזמת סאדאת ליכדה את העולם הערבי בהתנגדותו להסכם שלום נפרד עם ישראל. אולם עד מהרה התגלעו מחלוקות בין מדינות הסירוב לבין עצמן בשאלות היסוד של הסכסוך ובשאלת יחסיהן עם מצרים. קבוצה אחת של מדינות — בהנהגת עיראק, לוב ודרום תימן — מתנגדת לכל הסכם מדיני עם ישראל. המדינות החברות בה גורסות שהיעדים הלאומיים של הערבים יושגו רק בכוח הזרוע, במלחמה או בפעולות טרור. הקבוצה האחרת, שמנהיגותיה הן סוריה וערב הסעודית, מתנגדת לכל הסכם עם ישראל שייחתם לפני שהאחרונה תפנה את השטחים שנכבשו עוד לפני 1967 ותסכים להקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה; וגם הסכמה זו נתפסת רק כצעד ראשון לקראת היעד הסופי. מדינות אלה אינן יכולות לחבל בהסכם השלום, אך הן יכולות לפגוע במצרים בדרכים שונות: לעורר בה תסיסה באמצעות תעמולה שתוקיע את שיתוף הפעולה

ושגריר ישראל במצרים, משה ששון

שגריר מצרים בישראל סעד מורתדה

מאוד לקבוצה זו אם תרצה לפעול נגד ישראל. אם היא אכן תפעל נגד ישראל יהיה עליה להתייצב נגד ארה"ב. עם זאת, במונחים צבאיים, אין לזלזל בעצמה של חזית זו.

החזית המזרחית

ארבע מדינות בחזית: סוריה, עיראק, ירדן וערב הסעודית. עם החתימה על הסכם השלום התחדשה בסוריה ההכרה, כי ייתכן ובעימות הצבאי הבא שלה מול ישראל היא תיאלץ לעמוד לבדה. זה פשר האיוון האסטרטגי שאליו חותר אסד והמיי חייב את סוריה להתחמשות ולהתעצמות בקצב מוגבר. הכרה זו קיבלה משנה תוקף במהלך מלחמת שלום הגליל, כאשר סוריה הייתה היחידה מקרב מדינות ערב שנלחמה בישראל.

עיראק צריכה להעניק לחזית המזרחית עומק אסטרטגי ועתודות אסטרטגיות. עצמתה הצבאית הנה מרשימה והיא אף גדלה למרות המלחמה הממושכת שעיראק מנהלת נגד איראן. עיראק יכולה להעניק לחזית במלחמתה נגד ישראל לפחות חמש או שש דיוויזיות וסיוע אווירי, אך עקב מלחמתה באיראן ולאור יחסיה עם סוריה, ניתן להטיל ספק ביכולתה של עיראק לשלוח כוח התערבות.

לירדן נודעת חשיבות רבה בחזית המזרחית, שכן בהיותה בעלת גבול ארוך עם ישראל היא הופכת למרכז כינוס אידיאלי לכוחות העומדים להגיע לחזית.

מצרים

חתימת הסכם השלום בין מצרים לישראל השפיעה על החברה והכלכלה של מדינות ערב השונות ובראש וראשונה על מצרים. עם החתימה על ההסכם התרחבה מאוד יכולתה של זו להקדיש את מרצה לפתרון בעיותיה הכלכליות והחברתיות; וכפועל יוצא – השתנה סדר העדיפויות הלאומי שלה. היזמה סיפקה למצרים דרכים חדשות ושונות לחתור לקראת היעדים שנשללו ממנה בעבר: הווה אומר פתרון בעיות הפנים והשגת חצי האי סיני.

מצרים לא ראתה עצמה כמדינה מבודדת, אלא כחלוצה ההולכת לפני המחנה ובמהרה יצטרף אליה שאר העולם הערבי.

מדינות הסירוב

שתי ועידות הפסגה הערביות שהתכנסו בבגדד לאחר החתימה על הסכם השלום לימדו, כי מדינות הסירוב אינן מתכוונות לשנות את עמדתן כלפי ההסכם. מניעיהן של אלו אינם מושפעים רק מאינטרסים אידיאולוגיים ואסטרטגיים אלא גם מיריבותן המסורתית על הגמוניה בעולם הערבי. לעיראק נודע מקום חשוב בקרב מדינות אלה, וחרף בידודה בעבר היא מנהיגה אותן כיום בהתנגדותן להסכם. היחסים הגרועים יחסית בין סוריה לעיראק מונעים מהאחרונה להשפיע על הסכסוך הערבי-ישראלי באורח פעיל. זאת ועוד, שיתוף פעולה עם מצרים יחסר

ניסטן, נוכחותה המשותפת עם קובה בדרום תימן, נוכחות רוסית באתיופיה ושיתוף הפעולה עם לוב (הפלישה לצי'אד) הן אבני היסוד שעליהן בונות מדינות הסירוב את ניסיונותיהן להחליש, או לסלק כליל, את השפעת ארה"ב.

ארה"ב, שהשפעתה במזה"ת הייתה מוגבלת כמה שנים לישראל בלבד, נאלצה להתמודד עם תביעות ישראליות ומצריות מנוגדות, שאף אינן עולות בקנה אחד עם יעדיה שלה. לפיכך אפשר לשער שבעתיד תיקרא ישראל לעמוד (כפי שעמדה בעבר) בפני לחץ אמריקני בתחרו מים שהיא רואה כחיוניים לביטחונה. יש להניח, כי הלחץ שיופעל על ישראל יהיה כבד מן הלחץ שיופעל על מצרים, ויש סיכוי רב שישראל תיאלץ להתפשר בתחומים חיוניים ויסודיים, כגון שאלות האוטונומיה והמדינה הפלסטינית.

הסכם השלום – השפעותיו האסטרטגיות

עם החתימה על הסכם השלום רווחה התחושה, כי הסבירות של מלחמה בין הערבים לישראל ירדה במידה ניכרת. למצרים לא היו עוד טעמים אסטרטגיים ומדיניים מוחשיים לצאת למלחמה נגד ישראל, ואילו מדינות ערב האחרות יתלבטו מאד האם לעשות זאת בלי השתתפות מצרים. עם זאת, יש להדגיש, כי הסכנה לפרוץ מלחמה כזאת לא בוטלה כליל.

לעיראק) מבלי שישראל תהיה מעורבת בהם כלל.

ההשפעות הכלכליות של הסכם השלום

הסכם השלום לא יקל את הנטל הכלכלי מעל ישראל בעתיד הקרוב. נהפוך הוא, בעיות הביטחון של ישראל עלולות אפילו להחריף.

ישראל השקיעה סכומי כסף גבוהים בפיתוח שדות הנפט ובהקמת היישובים בסני. עתה לא זו בלבד שהשקעה זו אינה נושאת עוד פירות, אלא שישראל נדרשה לממן גם את הפריסה החדשה בנגב. המחיר של הקמת בסיסי הצבא החדשים, מתקני האימונים ושדות התעופה היה גבוה מאוד ולא מומן כולו ע"י הסיוע האמריקני.

הגידול שחל בכוחות של סוריה, ירדן וערב הסעודית מחייב גם הוא להפנות סכומי כסף גדולים לביטחון, ולכך יש להר סיף גם את ההוצאה הנוספת הנובעת מכך שישראל איבדה, עם החזרת סני, 22% ממשאבי האנרגיה שלה.

כלכלת מצרים לעומת זאת, שופרה בהרבה לאור הסכם השלום. כתוצאה מהחזרת שדות הנפט לידיה, עלו הכנסותיה של מצרים מהנפט המופק במפרץ סואץ כ-2.5 מיליארד דולר, וסכום זה אף הוכפל במהלך השנתיים שבאו אח"כ. הכנסה שנתית נוספת של מיליארד דולר ורבע באה למצרים מפתיחת תעלת סואץ, וקיימות אף תכניות להכפלת הכנסה זו. מאז החתימה על הסכם השלום זוכה מצרים בסיוע אמריקני ועד 1986 היא תקבל 900 מיליון דולר לשנה וכן אשראי בלתי-מוגבל. הודות לכל אלה יכולה כיום מצרים לשקם את צבאה, לצמצם את הוצאותיה לביטחון ולשפר את מצבה הכלכלי.

תוצאה נוספת של תהליך זה תהיה ירידה בחשיבות היחסית של כוחות הצבא במצרים ועלייה בעצמה של הכיר-רוקרטיה והמקצועות החופשיים. במצב זה תהיה מצרים אתר מפתה ביותר למש-קיעים, ותוכל למשוך אליה הון זר. יש להעיר, כי המצב הכלכלי במדינות העימות האחרות לא השתנה בעקבות הסכם השלום.

היחסים הכלכליים בין ישראל למצרים — אפשרויות

יחסי הכלכלה והמסחר בין שתי המדינות אינם ברורים לחלוטין. האפשרויות האוב-ייקטיביות למסחר הדדי מוגבלות (מצרים אינה זקוקה למוצרים ישראלים, ולהיפך).

מצרים נשארה כל אותה עת עומדת מן הצד, אם כי לא נמנעה מלהביע את מורת רוחה מהמהלך הישראלי בלבנון. ביטוי מעשי נתנה מצרים לעמדתה בהחזרת שגרירה מת"א לקהיר, ובצינון ניכר של יחסיה עם ישראל. למרות זאת, ראוי להד-גיש, כי הסכם השלום עמד במבחן המלחמה, ומצרים לא הצטרפה למעגל המדינות הלוחמות בישראל.

ההשפעות חשובות של הסכם השלום

עם חתימת הסכם השלום נשתנה מעמדן של ישראל ושל מצרים כאחת בעיני ארה"ב. ישראל, נאלצת עתה, חרף מעמדה המועדף להיאבק על חלקה בסיוע האמריקני, וזאת בשעה שמצרים שרויה בתהליך של המרת הנשק המזרחי שלה בנשק מערבי מתקדם יותר, ומרחיבה את הפוטנציאל הצבאי שלה. התמורה שעוברת מצרים הנה מרחיקת לכת: ממדינה התלויה בספק יחיד — ברה"מ — היא הופכת למדינה המקבלת נשק ממקורות מגוונים: ארה"ב, גרמניה, צרפת וכו'. עם זאת, תלך תלותה הצבאית של מצרים בארה"ב ותגבר, ותתרחב גם לתחומי האימון והתחזוקה.

הסכם השלום חילק את העולם הערבי, למדינות המקבלות נשק סובייטי ולמדינות המקבלות נשק מערבי. חלוקה זו מחריפה את הבעיות הכרוכות ביצירת החזית המאוחדת, ומעוררת מחלוקות ופילוג בין מצרים לבין לוב ולבין אתיופיה, סודן, סוריה ועיראק.

במצב הדברים כפי שתואר כאן יש כדי לשנות את החשיבות האסטרטגית שמייחסת ארה"ב לישראל. לאור המצב החדש שנוצר, יכולות מצרים וערב הסע-רית לשמש כ"שוטרות" באזור, במקומה של איראן, והדבר יגדיל את חשיבותה האסטרטגית של מצרים, כחלק מקו ההגנה המערבי; יהיה אפשר גם להשיג שיתוף פעולה אסטרטגי בין ישראל למצ-רים בשאלת הטרור; וכן שיתוף פעולה במצרי באב"ל-מנדב, לתועלתם הצב-אית והכלכלית של שני הצדדים. שיתוף פעולה בין ישראל, מצרים וארה"ב יהיה בר השגה גם באמצעות השימוש במע-רות משולבות ובבסיסים אמריקניים באזורים שבשליטת מצרים וישראל, וכן ניתן יהיה לערוך תמרונים משותפים דוג-מת התמרון "כוכב זוהר" שנערך ב-1982. לאור המצב החדש שנוצר אין לשלול גם את האפשרות של התעוררות עימור תים מקומיים (לדוגמה, בין מצרים לסוריה על רקע משבר ירדני-סורי, או בין סוריה

אהדתה של ירדן למדינות שמצפון לה, והלקחים שהפיקה מאי השתתפותה במלחמת יום הכיפורים, מגדילים תיאור-טית את הסבירות, שירדן תהיה שותפה פעילה בחזית המזרחית, אך זאת רק כשמודבר בתסריט של מלחמה כוללת. באותו תסריט — ערב הסעודית עלולה להצטרף לחזית נגד ישראל, ולסייע לה בתחום הצבאי, הכלכלי והמ-דיני כאחת. היא עלולה להקצות כוחות מתוך צבאה, שעיקרו מרוכז לאורך גבולה הצפוני, ולנצל את יכולתה להפיק נפט כנשק להשגת השפעה בין-לאומית.

אם אכן תקום חזית כזאת, יהיה מצבן של מעצמות העל ברור, אך לא כך יהיה מצבה של מצרים. במקרה כזה היא תמצא את עצמה מבודדת לחלוטין, ונתונה ללחצים מצד העולם הערבי. שתי דרכים בסיסיות יעמדו אז לרשותה: לקחת במלחמה חלק פעיל, או להסתפק בשותפות סבילה (מובן, שקיימת גם אפשר-רות שלישית — היא תעדיף להתעלם מן המצב לחלוטין; אך לא אדון בה כאן). אם תבחר מצרים למלא תפקיד סביל במלחמה ובמסגרתו לרכז כוחות לאורך גבולה עם ישראל באמתלה של עמידה על המשמר גרידא, היא תוכל בכך לתרום תרומה של ממש למאמץ הערבי: ישראל תיאלץ להפנות כוחות לגבול המצרי. גם אם אלה יהיו כוחות קטנים, הרי הם יהיו על חשבון הכוחות שישראל תוכל לרכז בחזית המזרחית, ויפגעו בכושר התמרון שלה. אם תבחר מצרים לקחת במלחמה חלק פעיל, יחזרו פני הדברים למצב ששרר לפני החתימה על הסכם השלום. ישראל תיאלץ ללחום בשתי חזיתות, וכל יתרונותיה של הסכם השלום יעלמו.

השאלה המרכזית היא, אם כן, עד כמה תוכל מצרים לעמוד בלחצים שיו-פעלו עליה מבית ומחוץ, אם תפרוץ מלחמה נגד ישראל. דומני, כי התשובה לשאלה זו אינה חד-משמעית.

הסכם השלום במבחן מלחמת שלום הגליל

ב-1982, כשלוש שנים לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, נוצר בגבולה הצפוני של ישראל מצב, שחייב את צה"ל לנקוט פעולה נגד המחבלים שעל אדמת לבנון. צה"ל יצא לפעולה שנועדה להד-ביר את קני הטרור שעל אדמת לבנון ולהחזיר את השקט ליישובי הצפון. אלא שפעולה זו התפתחה והפכה למלחמה ממושכת. במהלך המלחמה אירעו התגר-שויות בין ישראל לסוריה, שלא הגיעו לכלל מלחמה כוללת.

לקראת אשרור ההסכם — הנשיא קרטור מגיע לישראל כדי לנאום בפני הכנסת

וגם בפתרון הבעיות הכלכליות של מצרים אין לישראל הרבה מה להציע. היקף הבעיות של מצרים חורג מעבר ליכולת הסיוע של ישראל; ולמעשה רק ארה"ב, או מדינה מערבית גדולה אחרת, יכולה לסייע למצרים. התרומה של ישראל, במקרה כזה, יכולה להיות בהצגת דרכים חדשות לניתוח בעיות ובסיוע למצרים לערוך מודרניזציה בחקלאות שלה. לדוגמה, ישראל יכולה לסייע בהתקנת מערכות השקיה חדשות; להור שית סיוע רפואי בתחומים שונים (כגון ריסון הילודה); ולסייע טכנולוגית, כפי שנהגה בכמה מארצות אפריקה.

מסקנות

ההיסטוריה מלמדת, ששיתוף פעולה בין מדינות הוא דבר חשוב, אולם אין בו כדי להבטיח שלום לאורך ימים. הקמת מסגרת לשיתוף פעולה יכולה לסייע בתהליכי נורמליזציה, אבל אין בה כדי להבטיח את ההתמדה בהם. לפיכך, כל היבטי התהליך — המדיני, הכלכלי והאי-סטרטגי — חייבים להיות מעורבים. אם יתאפשר תהליך כזה, בהנהגה אמריקנית ובהסכמה אירופאית, יוכל האזור להפוך למחסום חשוב בפני ההתפשטות הסובייטית. התרומה האמריקנית לכך תוכל להתבטא במתן תגמולים חומריים ובעי דוד הצדדים להרחיב את היקף שיתוף הפעולה ביניהם.

למרות הסכם השלום, תימשך אי-היציבות באזור גם במהלך שנות השמר

נים. מצב זה ינבע לא רק מהסכנה הצפונה בהתפשטות הנשק הגרעיני, אלא אף מכך שכמה מדינות יתמידו בחתירתן לחיסולה של ישראל. יכולתן הגוברת של מדינות אלה להפעיל סחטנות מגבירה את כוחן ומגדילה את הסכנה שהן מהוות לתהליך המדיני. אש"ף, למרות המכה שספג במהלך מלחמת שלום הגליל, ממשיך להיות סכנה ליציבות באזור, והגישושים שמנהל לאחרונה מנהיג אש"ף יאסר ערפאת במצרים ובירדן מחזקים את הסכנה, שארגון זה צופן לתהליך השלום. הסכם השלום עם מצרים אפוף באי-דאות. מצרים עוסקת בהגדלת העצמה העבאית ובמודרניזציה של צבאה, ולא ידוע מה תהיה עמדתה, אם תפרוץ מלחמה כוללת בחזית המזרחית. ישראל אינה יכולה לקבל על עצמה סיכונים נוספים, או להסכים לשינויים טריטוריאליים נוספים, כל עוד אינה בטוחה כי אכן השלום בר-קיימא. במדינתם במוזה"ת, האמריקנים חייבים להסתמך על מדינות מפתח, כגון ערב הסעודית. המשטרים במדינות אלו אינם יציבים ונטייתיהם הפוליטיות אינן יציבות. ירדן, הנחשבת למדינה פרו-אמריקנית, גילתה לעיתים קרובות נכונות לשותף פעולה עם מדינות ערביות רדיקליות, ואפילו לפנות במישורין לברכה"מ. רק לאחרונה האשים חוסיין את ארה"ב

* על יחסי מצרים-אש"ף ראה בחוברת זו, עמ' 11-17 — המערכת.

נחל התשבה בן גוריון BEN GURION AIRPORT

בחוסר אמינות.

אולם, השאלה האמיתית איננה מלחמת שלוש השנה בין ישראל למצרים, למן הקמת מדינת ישראל ועד לחתימה על הסכם השלום. השאלה המרכזית היא הבעיה המתמדת של יחסי ישראל עם העולם הערבי. הסכם השלום עם מצרים הוא צעד אחד בדרך ארוכה, ואינו חובק את בעיות היסוד של המזה"ת. בשלב זה, מצרים וארה"ב (ובכלל זה נאט"ו) הן הנהגות העיקריות ממנו, ואילו ישראל טרם קטפה את מלוא פירותיו.

מדינות ערב אינן מקבלות את ההסכם השלום, ומדינות רבות בעולם המערבי אינן אוהדות אותו מסיבות כלכליות. אולם, אם יתקיים השלום עם מצרים מספר שנים, ייתכן שמדינות נוספות יבינו, שאפשר לחיות בשלום עם ישראל ואף ליהנות מכך. בשלב זה עלול התהליך כולו להתחלש באותה המהירות שבה החל. הרבה תלוי ביכולתה של ארה"ב להנחות ולהנהיג, לא רק את ישראל ואת מצרים אלא אף את המערב, וביכולתה להתייצב מול בררה"מ.

הסכם השלום העניק למערב הזדמנות פז להגביל את כוונותיה של רוסיה בצפון אפריקה, באפריקה ובמפרץ הפרסי, ולכן יתמיד הגוש המזרחי במאמציו לטרפד את ההסכם.

השפעות חברתיות

ההשפעות החברתיות של הסכם השלום, הן במצרים והן בישראל, עדיין אינן ניכרות.

הצלחתו. העובדה שהסכם השלום הישראלי-מצרי לא נפגע גם במהלך מלחמת "שלום הגליל", אם כי היחסים בין שתי המדינות הצטננו, הנה מעוררת. יש לקוות אפוא, שחרף זעזועים שעלולים לחול באזור ימשיך ההסכם להתקיים.

מכל — באילוף מדינות אחרות, נייטר-ליות, להצטרף למחנה הסובייטי. מנקודת ההשקפה האסטרטגית הגלובלית, שינה ההסכם באורח דרמטי את יכולתה של ברה"מ להשפיע על האזור, עזר לחסום את ברה"מ מדרום והשפיע על מהלך המאורעות באחד מאזורי הפקת הנפט העשירים ביותר בעולם.

הפעילות הסובייטית בשולי המזרח הקרוב (במדינות כגון אפגניסטן ודרום תימן) ובאפריקה, היא תהליך המכוון לשקם את שיווי המשקל, כדרך להתמודדות עם ההצלחות שהשיגו האמריקנים בכך שסייעו להשגת הסכם השלום הישראלי-מצרי.

קשה להניח, שהסכסוכים בין שתי מעצמות העל ייושבו בעתיד הקרוב. לפי שעה, מצבו של המערב, בהנהגת ארה"ב, טוב מזה של ברית-המועצות, וימים יגידו אם ינצל יתרון זה.

היחסים בין מעצמות העל עלולים להצטנן בעקבות שינויים במדיניות החוץ של ארה"ב ובגלל מתחים פנימיים בברה"מ (כגון, בעיית פולין). שינויים אלה ישפיעו מן הסתם על העולם הערבי, ויחריפו עוד יותר את המחלוקות השוררות בו.

לפי שעה מתאפיין העולם הערבי בהעדר מנהיגות פאן-ערבית ובהעדר אוריינטציה ברורה, וכל מדינה דואגת לאינטרסים שלה בלבד. סוריה חורגת מקווי המדיניות שהתוותה לעצמה בעבר, כגון הגבלת קשריה עם ברה"מ. כיום, יש לסוריה חוזה ידידות עם רוסיה, והיא אינה חוששת מלהגיב על פעילות ישראלית בלבנון, גם אם התגובה מוגבלת לפגיעה בנוצרים ואינה מכוונת במישרין נגד ישראל. ירדן הצליחה להרחיב את כושר התמרון שלה. היא מחזקת את מעמדה האסטרטגי והדיבורים על "אופציה ירדנית" מחזקים בהכרח את מעמדה, גם אם זו תתגלה לבסוף כאפשרות שאינה קיימת, למעשה. מלחמת עיראק-איראן הגבירה גם היא את חשיבותה האסטרטגית של ירדן, הואיל וירדן הפכה לעורפה של עיראק. לערב הסעודית, חרף חשיבותה הגוברת, יכולת מוגבלת להשפיע וליזום פעולות בעולם הערבי. עיראק עסוקה במלחמתה עם איראן, ויש להניח, כי המלחמה תימשך עוד זמן לא מועט. מצב זה יגביל מן הסתם את תשומת הלב שתפנינה השתיים לחזית המזרחית.

תהליך השלום עודנו בחיתוליו, וקשה לנבא בשלב זה כיצד יתפתח. ישראל רואה את ההסכם כצעד ראשון לקראת יישוב הסכסוך ומגלה אופטימיות לגבי

רות. בישראל התחושה היא, שבעיית הביטחון עדיין לא יושבה; ובמצרים, המתמודדת עם בעיות פנים שונות (כגון התפוצצות האוכלוסין ובעיות כלכליות), שוררת אירודאות לגבי ההיבטים המדיניים והביטחוניים. המסקנה העולה מכך היא, שהמעשים בתחומי הכלכלה והחברה חייבים להתנהל לאיטם ולהיות מבוקרים בקפדנות. כך יימנעו סכסוכים ומתיחויות בין המדינות.

יש גם לזכור, כי למצרים ולישראל אינטרסים מנוגדים. הן אינן רק אויבות לשעבר, אלא גם יריבות אפשריות בעתיד, לא רק בתחום המדיני פוליטי אלא גם בתחום הכלכלי. מצרים תרחיב בוודאי את ייצואה, ותכוון אותו לשוקי אפריקה והמזרח התיכון. גם ישראל רואה שווקים אלה כאפשריים למוצריה.

העובדה שישראל איבדה גם את מעמדה המועדף בארה"ב, וכיום היא ניצבת בפני ארה"ב במישור אחד עם מצרים מחריפה את התחרות בין החברה הישראלית לחברה המצרית על השגת השפעה על החברה האמריקנית.

מעצמות העל

לארה"ב יש אינטרס בקבוצת המדינות היוצרת את ה"נדבך הדרומי" — מצרים, ערב הסעודית, סודן, צפון תימן וישראל. זו האחרונה מגדילה את חשיבות החזית, אך בהיבט מעוררת קשיים בהקמתה. הבעיה הוחרפה לאור העובדה, שאף כי האמריקנים רואים את הסכמי קאמפ דיין ויד כחלק ממערכת של הסכמים אזוריים, הם אינם מוכנים להעמיד את ההסכמים הללו בסכנה בכך שיכונו חזית אסטרטגית, העלולה לעורר את ההתנגדות של מדינות כמו ערב הסעודית וירדן.

ארה"ב תנסה בוודאי להתגבר על הבעיה בכך שתיצור מערכת בלתי פורמלית לשיתוף פעולה. כך יקל על ארה"ב לערב את מצרים ואת ישראל בפעילויות אנטי-סובייטיות באזור; כלומר, לבסס בו השפעה מערבית ולחבל באינטרסים הסובייטיים בו.

ארה"ב מסוגלת גם להשתמש בישראל ובמצרים כבסיס, שממנו תוכל לנהל פעילות צבאית במפרץ הפרסי ובערב הסעודית. כדי לבלום פעילות אנטי-אמריקנית, תוכל מצרים לרכז כוחות נגד לוב, וישראל תוכל לרכז כוחות נגד סוריה.

הסובייטים עלולים להגיב להקמת חזית כזאת בעידוד חבלה סובייטית נגד אינטרסים אמריקניים. בעתיד, יתחזקו המדינות בספקות במידת נכונותה להצטרף לחזית של מדינות גוספות לתורן ההתמודדות.

מחזית הדרום.

יא צבאית, מולטת בסטח חזיתית
מולטת חזיתית מולטת חזיתית